

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-5-69-35>

УДК 94

Рябокін А.О.

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

РИМО-ІРЛАНДСЬКА ВЧЕНА ТРАДИЦІЯ В ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ І ПОСЛІДОВНИКІВ АЛКУЇНА ЙОРКСЬКОГО: РАБАН МАВР

Анотація. У статті мова йде про становлення римо-ірландської вченої традиції в діяльності учнів і послідовників Алкуїна Йоркського, зокрема на прикладі праць Рабана Мавра. Спираючись на джерела та наукову літературу автор статті доводить, що на теренах величезної імперії Карла Великого була впроваджена шкільна і вчена традиція англо-ірландських монастирів, яка в свою чергу базувалася на пізньоримських здобутках. Завдяки діяльності учнів Алкуїна Йоркського ця традиція поширилася на італійські та німецькі території. Так склалася європейська школа з десятилітнім терміном навчання.

Ключові слова: римо-ірландська традиція, монастирська школа, імперія, прелат, наставник, вульгата, політична культура, рукопис.

Ryabokin Alina

Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko

ROMAN-IRELAND TEACHER TRADITION IN THE ACTIVITIES OF URGAN AND SOCIALIST ALKOIN YORKSKY: RABAN MAVR

Summary. In this article we are talking about the formation of the Roman-Irish scholarly tradition in the activities of the students and followers of Alcuin of York, in particular on the example of the works of Raban Maur. Based on sources and scientific literature, the author of the article argues that in the wake of the great empire of Charlemagne, the school and scholarly tradition of Anglo-Irish monasteries was introduced, which in turn was based on the late Roman achievements. Thanks to the activities of Alcuin of York students, this tradition has spread to the Italian and German territories. So there is a European school with a decade of study. Manuscripts of this encyclopedia have survived in many numerical codes of the IX - XV centuries. Some of them were so beautifully illustrated that today they will present a masterpiece of colored medieval miniatures. An example is the manuscript from Montecassino of the XI century (Monte Cassino, Biblioteca dell'Abbazia, cod 132). Throughout the Middle Ages, Catholic theological science recognized Raban Maur as an indisputable authority. Dante Alighieri brought him to the second circle of paradise. The popularity of the Encyclopedia of Raban is also evidenced by the fact that she was one of the first to be among the incunabula. An outstanding figure in the Northern Renaissance, Adolf Rush, published it in 1467 in Strasbourg, entitled "De rerum naturis seu de universo". In the German science of the nineteenth century, Raban Maur was called "the first mentor of Germany primus praeceptor Germaniae", rejecting Alcuin's merits. However, he remains a follower of the ideas of Alcuin of York for the introduction of the learned Roman-Irish tradition in the era of the Carolingian revival. In some publications, we can find the statement that Raban Maur was "beatified" and canonized by the Catholic Church. But these assertions are not entirely true, because for many centuries, Raban has been honored as saintly Catholics, not even in all regions of Germany, although officially it has never been canonized, but it is celebrated in the face of blessed ones. Thus, we have traced the vitality of the Roman-Irish scholarly tradition to the activities of the students and followers of the Alcuin of York, and came to the conclusion that the Carolingian revival was not limited to years of reign of Charlemagne and the New York prelate in Aachen and Tour. The intellectual achievements of the Irish monasteries were duly renewed and developed by Raban Maur, Waahafriid Strabo, John Scott Eriugen and other figures of the Frankish Renaissance. The scholarly Roman-Irish tradition has spread to the cities of such future states as France, Germany, Italy. In addition to raising the overall level of spiritual culture and deepening the foundations of Christian faith in the Frankish lands, a pedagogical tradition of teaching a cycle of humanities and mathematical disciplines was formed.

Keywords: Roman-Irish tradition, monastic school, empire, prelate, mentor, vulgate, political culture, manuscript.

Постановка проблеми. Римо-ірландська спадщина в університетсько-шкільній системі Середньовіччя була предметом досліджень визначних європейських діячів, починаючи від класичного Середньовіччя і до сьогодення. У другій половині XX століття ми спостерігаємо нове піднесення інтересу до творчості ірландських монахів по впровадженню цієї системи на європейській материк, а потім вдосконалення її окремих складових в навчально-виховному процесі середньовічних університетів Західної Європи. Початкова школа, яка виникла на теренах Імперії Карла Великого, залишилася практично незмінною до початку XIX століття. Цю систему увів Алкуїн Йорк-

ський, а продовжили його учні. Система навчання у каролінгських школах сьогодні потребує серйозного переосмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес до творчості християнських педагогів раннього Середньовіччя починає відроджуватися в середині XX століття. З'явилася робота Б. Рамма (1938), у якій певним чином продовжується проблема співвідношення духовно-морального й світського начал у становленні нової європейської культури та освіти [4]. Німецький учений Манігіус у праці («Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters», 1948) довів, яку важливу роль для подальшого навчання школярів відіграла писемна стилі-

тика Рабана Мавра, який писав «елегантною» вульгатою, прилаштував її до варварського світу [9]. Проблематиці політичної культури, суспільної думки та освіти епохи Каролінгського відродження присвячена низка праць дослідника О. Сидорова (2000-2006 рр.) [5–8].

Постановка завдання. Зважаючи на те, що на сьогоднішній день недостатньо праць, де б мова йшла про римо-ірландська вчену традицію в діяльності учнів і послідовників Алкуїна Йоркського, автор статті ставить перед собою мету виявити ці традиції в освітньо-педагогічній діяльності Рабана Мавра.

Виклад основного матеріалу. Отже, система освіти, що існувала на землях франків, до прибуття на них Алкуїна Йоркського знаходилася в повному занепаді. За словами його літописця Ейнгарта: «...коли Карл нарешті став повноправним правителем в західних країнах світу, заняття науками майже повсюдно були забутими, а тому люди холодно ставилися до поклоніння перед істинним Богом... До короля Карла в Галії вже майже ніхто не займався вільними мистецтвами» [9, с. 28]. Після Алкуїна подальшим розвитком і поповненням римо-ірландської вченої традиції на територіях континентальної Європи займаються його достойні учні.

На цих нелегких у ту епоху теренах в Алкуїна зібралася чимало учнів і послідовників його вчення, заснованого на римо-ірландській ученій традиції. Серед них були Сигульф і Адальберт, Альдріку і Дафн, Коридон і Рігбод, якого Алкуїн ревнував до захоплення останнім творчістю Вергілія. Багатьом із них Алкуїн дав античні імена й під ними його учні ввійшли в історію педагогіки, історію філософії, історію богослов'я. Ми не можемо зупинитися на творчості кожного з учнів йоркського прелата, а проаналізуємо розвиток алкуїнівської шкільної традиції на окремих особах та ті моменти, де спостерігається певний відхід або критика римо-ірландської спадщини.

У Біблії церкви Святого Юстина (Франкфурт) збереглася кольорова мініатюра: проходить урок під керівництвом Алкуїна; учень, який найуважніше з усіх слухає свого вчителя – це *Рабан Мавр*. У його часи ця церква будувалася і ним була висвячена [9, с. 31].

Майбутній абат Фульдський і архієпископ Майнцький, відомий німецький богослов, філософ, письменник, поет і лексикограф, автор другої за рахунком середньовічної енциклопедії після Ісидора Севільського (*De rerum naturis*), один із найвизначніших лідерів Каролінгського відродження Рабан Мавр (780-856) народився близько 780 року. Його родина була однією із найзначніших і найстародавніших (рід Магненців).

Його батько, поважна й могутня людина, був військовим і майже все своє життя провів на державній службі. Мати Рабана, фанатична християнка, намагалася виховати в сині потяг до знань і любов до Бога. Саме вона прийняла рішення, що в дев'ять років її хлопчик повинен стати ченцем Ордену бенедиктинців у Фульді. І дійсно, саме в монастирі він виявив великий інтерес і неменші здібності до науки. Швидко закінчивши Турську школу, в 801 році Рабан став дияконом,

але його духовне керівництво забажало, щоб від продовжував навчання в Алкуїна й наступного року (802) Рабана відправили до Турської вищої школи, де молодий диякон ще навчався шість років. Він став улюбленцем Алкуїна і від нього отримав прізвисько «Мавр» в наслідування святому Бенедикту, який так теж колись називав свого улюбленого учня [7, с. 25].

Після закінчення навчання Рабан Мавр уже в якості прелата повертається до Фульдського монастиря. Тут йому доручили очолити монастирську вищу школу. Працюючи на заняттях зі своїми учнями, Рабан намагався передати їм усі ті методи викладання, знання й навички, яких він навчився в Алкуїна. У першу чергу це були інваріантність навчання і поступовість у засвоєнні труднощів. У своїй школі, де йому доводилося не лише проводити заняття, а й керувати закладом, він традиційно починав навчання з граматики, потім переходив до риторики та інших дисциплін. Фульдський прелат обов'язково урахував вік учнів, різний рівень їхніх здібностей, особисті нахили кожного, багато часу приділяв вивченню мов. Слава про якість викладання у школі Фульдського монастиря рознеслася не лише по всій Німеччині, а й далеко за її межами. Число бажаючих навчатися в Рабана зросло з кожним роком. У числі цих учнів були диякони, ченці, діти знатних і багатих людей того часу. Заняття Рабана захоплювали молодь. Із числа його учнів в майбутньому з'являться відомі вчені-богослови, викладачі монастирських шкіл, настоятелі кафедральних соборів.

Від Алкуїна Рабан Мавр перейняв багато чого, і в першу чергу любов до грецької мови. У Фульдській школі він пропонував її вивчати всім здібним учням паралельно з квадрівіумом. Єдиним, хто міг зрівнятися з фульдським прелатом у знанні та якості викладання грецької, це був інший учень Алкуїна – Ангильберт, якого Алкуїн жартома прозвав Гомером.

Рабан Мавр був переконаним, що без знання грецької мови неможливо досконало розібратися й у латині. Його відома цитата, що «... як струмок із ключа, так і латина витікає з грецької і той, хто пройде повз цього ключа, ніколи не пізнає сили потоку струмка, з якого черпає щодня воду» стала хрестоматійною в середньовічному університеті [1, с. 53].

Праці Рабана Мавра ще за його життя стали вивчати в освічених колах Західної Європи й у кафедральних школах. Фульдський прелат, розвиваючи теоретичну частину «Арифметики» Алкуїна, стверджував наступне про числа: «Знання чисел не слід принижувати. Як необхідно їхнє розуміння в багатьох місцях Святого Писання, знає лише богослов. Нерозуміння чисел часто закриває доступ до розуміння того, що в Писанні викладено образно та має потаємний зміст. Справжній мислитель неодмінно зупинить увагу, коли прочитає, що Мойсей, Ілля та сам Христос постилися по 40 днів. Число 40 вміщує в собі 4 рази число 10. Це вказує на те, що безпосередньо пов'язано з Буттям, бо за числом 4 ми бачимо частини дня і року. День складається з ранку, обіду, вечора, ночі; пори року – з весни, літа, осені, зими. Хоча ж

ми живемо в часі задля Вічності, до якої ми пориваємося, ми повинні утримуватися від утіх... Далі, в числі 10 ми можемо пізнати Бога і процес Творіння. Трійка вказує на Творця, сімка на Творіння, яке складається з Тіла та Духа. В останньому ми знову знаходимо Трійцю, бо повинні любити Бога всім серцем, всією душею всім помислом» [2, с. 319].

Отже, число 40 підкреслює можливості пізнати Всесвіт і також влаштуватися в ньому за божественними законами, спираючись на числові перипетії повсякденного життя. Водночас ця цифра прогнозувала життя у нематематичному сенсі: учень учився не лише рахувати, а жити праведно, шляхетно та благочестиво. Геометрія, яка від початку була орієнтованою на землезнавство, обчислення площ, тепер уже знайомила з усім відомим на ті часи світом – землею, флорою, фауною, населенням. Сьогодні ми можемо класифікувати середньовічну геометрію як географію.

У 818 році (за іншими джерелами – у 815-му) Рабан Мавр серйозно зайнявся літературною творчістю. Це настільки захопило його, що він уже не зміг перервати цих занять. Серед його літературних праць є безліч коментарів до Біблії, життєписи відомих святих (мартирологи), описи церковного та монастирського життя, проповіді, твори на моральні теми. Поряд із енциклопедією «Про природу речей» (у неї ще є інша назва – «Про Всесвіт», лат. *De universo*) і багато чисельними теологічними творами він також залишив у спадщині підручники з усіх шкільних галузей знання. До таких належать «Про виховання кліриків (найцінніше джерело з історії шкільної освіти в епоху раннього Середньовіччя)», «Книгу про граматику», «Про вивчення мов», «Про піїтику» тощо. Всі вони слугували для його учнів навчальними посібниками та підручниками, а далі ними будуть користуватися й у середньовічних університетах. Церковна традиція приписує Рабану Мавру й авторство знаменитого католицького гімну «*Veni creator Spiritus*» [9, с. 215]. Але це остаточно не доведено.

Знаходячись із 825 по 847 рік на посаді прелата Фульдського монастиря, Рабан Мавр на запрошення Людовика Благочестивого зайняв водночас посаду радника короля та його синів. Із 847 року він уже архієпископ міста Майнц. Окрім неперервної викладацької роботи та виснажливої літературної діяльності Рабан Мавр багато сил і часу віддавав церковній розбудові. За його ініціативою відновили багато старих монастирів і побудували нових.

У 847 році Рабан Мавр завершив свій енциклопедичний труд, який складався із 22 томів і присвятив його єпископу Хаймо з Хальберштадта. На відміну від Ісидора Севільського нашого єпископа цікавили не стільки властивості слів і природа речей (*rerum natura et verborum proprietates*), скільки містичне містичне тлумачення цих сутностей *mystica earundem rerum significatio*) в дусі біблійної екзегези. Дивно, що автор дав саме таку назву своєму творові, бо буквально *rerum natura et verborum proprietates* одначає енциклопедичне об'єктивне констатування слів і сутностей. Енциклопедія Рабана

Мавра таким чином уявляє собою компіляцію середньовічної біблейської герменевтики, що ґрунтувалася на тлумаченнях Святих Отців – Ієроніма Блаженного, Августина, папи Григорія I Великого та інших пізньоантичних і ранньосередньовічних авторитетів, яких він узгодив із текстами своєї енциклопедії.

У його праці не виділено сім частин, що відповідали б сімом вільним наукам (мистецтвам). Тобто, за зразок він не взяв «Етимології» Ісидора Севільського. Він розпочинає від найвищого блага (Бога Творця) і далі розміщає речі в порядку зникнення їхнього «космічного» значення. Усі томи енциклопедії в першу чергу символічно відповідали двадцяти двом книгам Старого Заповіту і трактувалися в якості пропедевтичного введення до Нового Заповіту [1, с. 99].

Рукописи цієї енциклопедії збереглися в багаті чисельних кодексах IX–XV століть. Деякі з них були настільки прекрасно ілюстрованими, що й сьогодні представляють шедевр кольорової середньовічної мініатюри. Прикладом може послугувати рукопис із Монтекассіно XI століття (*Monte Cassino, Biblioteca dell'Abbazia, cod. 132*).

Упродовж усіх Середніх віків католицька богословська наука визнавала Рабана Мавра як незаперечний авторитет. Данте Аліґ'єрі вивів його в друге коло раю. Про популярність енциклопедії Рабана свідчить і той факт, що вона однією з перших увійшла до числа інкунабул. Визначний діяч «Північного відродження» Адольф Руш опублікував її в 1467 році в Стразбурзі під назвою «*De rerum naturis seu de universo*». У німецькій науці XIX століття Рабана Мавра називали «першим наставником Німеччини *primus praeseptor Germaniae*», відкидаючи заслуги Алкуїна. Проте він залишається продовжувачем ідей Алкуїна Йоркського по впровадженню вченої римо-ірландської традиції в епоху Каролінгського відродження [9, с. 301].

В окремих публікаціях ми можемо знайти твердження, що Рабан Мавр був «беатифікованим» і канонізованим католицькою церквою. Але ці твердження не зовсім відповідають дійсності, бо впродовж низки століть Рабан вшановується як святий католиками навіть не всіх регіонів Німеччини, хоча офіційно він ніколи не був канонізованим, проте його вшановують у лиці блаженних.

Висновки. Таким чином, ми простежили життєвість римо-ірландської вченої традиції в діяльності учнів і послідовників Алкуїна Йоркського і прийшли висновку, що Каролінгське відродження не обмежалося роками правління Карла Великого та йоркського прелата в Ахені і Турі. Інтелектуальні здобутки ірландських монастирів достойно продовжили й розвинули Рабан Мавр, Валахфрід Страбон, Іоанн Скотт Еругена та інші діячі цього франкського ренесансу. Вчена римо-ірландська традиція розповсюдилася на міста таких майбутніх держав, як Франція, Німеччина, Італія. Окрім підвищення загального рівня духовної культури та поглиблення основ християнської віри на франкських землях сформувалася педагогічна традиція викладання циклу гуманітарних і математичних дисциплін.

Список літератури:

1. Рабан Мавр. О природе верей. О науке Каролингской эпохи (ред. М.В. Попова). Тверь : ТВИ, 1990. С. 45–111.
2. Рабан Мавр. О воспитании клириков. Антология педагогической мысли христианского Средневековья. Москва, 1994. С. 317–341
3. Рабан Мавр. Гомилии. О Вселенной. Стихотворения. Эпитафия Эйнхарду. Эпитафия Валахфриду Страбону. *Памятники средневековой латинской литературы. VIII–IX века*. Москва : Наука, 2006. С. 228–242.
4. Рамм Б.Я. Светские и церковные начала в культуре раннего средневековья (докаролингский период). *Известия Воронежского гос. пед. ин-та*, 1938. С. 45–71.
5. Сидоров А.И. Некоторые особенности политической культуры каролингского времени. Средневековое общество в социально-политическом и культурном аспекте. *Материалы XXVII Всероссийской конференции*. СПб. : СПбГУ, 2001. С. 35–36.
6. Сидоров А.И. Отзвук настоящего: Историческая мысль в эпоху каролингского возрождения. СПб. : Знак, 2006. 264 с.
7. Сидоров А.И. Памятники каролингской историографии в западноевропейской рукописной традиции IX–XII вв. *Средние века*. Вып. 66. Москва : Наука, 2005. С. 23–39.
8. Сидоров А.И. Представление об «общем благе» в сочинении ранне-средневекового хрониста Нитхарда Алексей Иванович Сидоров. Научные труды Московского педагогического государственного университета : Серия: социально-политические науки. Москва : МПГУ, 2000. С. 190–197.
9. Manitius G. Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters. Bonn : Grossbuch, 1948. 448 p.

References:

1. Raban Mavr (1990). O prirode veshey. O nauke Karolingskoy yepokhi [About the nature of things. On the science of the Carolingian epoch]. Tver' : TVI, pp. 45–111.
2. Raban Mavr (1994). O vospitanii klirikov. Antologiya pedagogicheskoy mysli khristianskogo Srednevekov'ya [On the education of clerics. Anthology of pedagogical thought of the Christian Middle Ages]. Moscov : Alteya, pp. 317–341.
3. Raban Mavr (2006). Gomilii. O Vselennoy. Stikhotvoreniiya. Epitafiya Eynkhardu. Epitafiya Valakhfridu Strabonu [About the Universe. Poems. Epitaph of Einhard. Epitaph Walahfried Strabo]. *Pamyatniki srednevekovoy latinskoy literatury*. VIII–IX veka. Moscov : Nauka, pp. 228–242.
4. Ramm B. (1938). Svetskiye i tserkovnyye nachala v kul'ture rannego srednevekov'ya (dokarolingskiy period) [Secular and ecclesiastical beginnings in the culture of the early Middle Ages (pre-Caroling period)]. *Izvestiya Voronezhskogo gos. ped. in-ta*. Voronezh, pp. 45–71.
5. Sidorov A.I. (2001). Nekotoryye osobennosti politicheskoy kul'tury karolingskogo vremeni [Some features of the political culture of the Carolingian time. Medieval society in the social and political and cultural aspects]. *Srednevekovoye obshchestvo v sotsial'no-politicheskom i kul'turnom aspekte. Materialy XXVII Vserossiyskoy konferentsii*. Saint Petersburg : SPbGU, pp. 35–36.
6. Sidorov A.I. (2006). Otvuk nastoyashchego: Istoricheskaya mysl' v epokhu karolingskogo vozrozhdeniya [The echo of the present: Historical thought in the era of the Carolingian revival]. Russia, Saint Petersburg : Znak.
7. Sidorov A.I. (2005). Pamyatniki karolingskoy istoriografii v zapadnoyevropeyskoy rukopisnoy traditsii IX–XII vv. [Monuments of Carolingian historiography in the Western European manuscript tradition of the IX–XII centuries]. *Sredniye veka*. Moscov : Nauka, pp. 23–39.
8. Sidorov A.I. (2000). Predstavleniye ob "obshchem blage" v sochinenii ranne-srednevekovogo khronista Nitkharda [The idea of the "common good" in the work of the early-medieval chronicler Niethard]. *Nauchnyye trudy Moskovskogo pedagogicheskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya : sotsial'no-politicheskiye nauki*. Moscov : MPGU, pp. 190–197.
9. Manitius G. (1948). Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters. Bonn : Grossbuch.